

Десислава Димитрова

**РУСКО-ТУРСКАТА ВОЙНА ОТ 1877–1878 Г.
(парадигми на турската историография)**

Desislava Dimitrova

**THE RUSSO-TURKISH WAR OF 1877–1878
(Paradigms of Turkish Historiography)**

Abstract: *The article examines the events that took place in Germany between the revolution of 1848 and 1862, when Otto von Bismarck came to power in Prussia. The aim of this article is to highlight the important political issues at stake in Prussia and the German Confederation after the failed revolution and to seek their influence in shaping the political worldview of the future German Chancellor. Against the background of growing nationalism and liberalism in Europe and Germany are revealed the dilemmas in the views of the young politician Bismarck and his corresponding behavior at the beginning of his diplomatic career. In a short time, he evolved from a Democrat and Republican to an Ultraconservative and Monarchist. This change emanates from his devotion to Prussia and his commitment to German national unification.*

Keywords: *Bismarck; Prussia; Austria; German Confederation; Frederick William IV; Prince William; The revolution of 1848–49; Crimean War.*

Първата документирана официална кореспонденция между Османската империя и Московското княжество датира от 1492 г., когато великият княз Иван III Василевич Велики изпраща писмо на султан Баязид II [Pritsak, O. 1999, s. 65–71]. От тогава до 1878 г. двете страни си разменят стоици дипломатически мисии, търгуват заедно, общуват в едно геополитическо пространство, между тях се водят и множество военни действие. Именно проведената война през 1293 г. по календа-

ра на Руми¹, се възприема като една от крайгълните в отношенията не само между двете империи, но и има преки последствия върху съдбата на всички балкански народи. Съвсем резонно на Руско-турската война от 1878–1879 г. българската², и руската³ историография посвещават множество изследвания, описващи всеки неин аспект. В турската историопис техният брой е значително по-малък, като числеността им след 1990 г. нараства. В настоящото изследване ще се спрем на онези автори и техните монографии⁴, които формират основните тематични кръгове в съвременната турска историографска мисъл относно войната между Русия и Османската империя през 1878–1879 г. Обхватът на изследването ще започне от републиканския период⁵ и ще завърши с 2022 г.

Една от съществените разлики при представянето на войната от 1877–1878 г. между турската и останалите историографии е наименованието, с което е обозначена. В българската и руската тя често е наричана *освободителна*, а в турската най-често може да се срещне като *93 Harbi/93-тата война*. Другата отлика е в изписването на държавите участници, а именно *Osmanlı-Rus savaşı/Османско-руска война*, разбира се, може да се срещне и *Türk-Rus savaşı/Турско-руска война*, но в по-редки случаи.

Относно изворовия материал за войната може да се каже, че на територията на съвременна Турция са обособени няколко архива, които разполагат с богат документален запас. През 1978 г. се обособява *Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE)*, през 2004 г. към наименованието му се добавя и *Genelkurmay/Генерален щаб*. В архива се съхраняват документи, свързани с военната и политическа история на страната, като най-раните са от периода на Кримската война (1853–1856 г.). Една от големите колекции документи е посветена на Руско-турската вой-

¹ Календарът на Руми е базиран на слънчевата година. Започва да се прилага от 13 март 1840 г. в календарния ред Шамси, който се основава на въртенето на Земята около Слънцето. В лунната календарна система една година се изчислява по 354 дни, а в календарната система на Шамси една година е равностойна на 365 дни.

² Тук ще отбележим само няколко заглавия [Косев, К., С. Дойнов 2003], [Дойнов, С. 1978], [Георгиев, Г. 1986], [Вълков, Г. 1983] и други.

³ [Виноградов, В. 1978], [Беляев, Н. 1957], [Беляев, Н. 1957], [Воробьева, Н. 2013] и други.

⁴ Поради ограничения обем в настоящото изложение, ще бъдат разглеждани само монографичните изследвания, без да се прави подробен разбор на студиите, статиите, докторските тези и т.н.

⁵ На 29 октомври 1923 г. е провъзгласена Турската република. За начало на Републиканския период в турската историография може да се приемат именно 30-те години на ХХ век.

на (1878–1879) носеща названието Osmanlı–Rus (93) Harbi (1877–1878), съдържа 37,019 архивни единици [Kendirci, H., İ. Aytar 2015, s. 346]. Друг архив, притежаващ специализирана колекция по темата, е Milli Savunma Bakanlığı (MSB) Arşivi, документите са от 1864 г. до наши дни, по темата архивът разполагат с приблизително 27,000 архивни единици [Hülagü, M. 1992, s. 11].

Описвайки архивите на територията на Турция, неминуемо трябва да отбележим и най-богатия Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, разполагащ с над 95 мил. архивни единици, обхващащи периода от основаването на Османската империя до нейното разпадане през 1922 г.

Именно на базата на тези запазени документи се формират и тематичните кръгове в трудовете на турската историопис относно война от 1877–1878 г. Полетата на разработките могат да се обособят в пет големи групи:

- 1) Предпоставки/последствия от военния конфликт;
- 2) Ход и действие на войната по Кавказкия и Румелийския фронт;
- 3) Демографски промени на Дунавския вилает с акцент върху мюсюлманското население;
- 4) Личностите на войната.

Темата около предпоставките/последствията от военния конфликт неминуемо е една от основните за турската историография в републиканския период. Тогава се появява и първата монография по темата със заглавие *93 seferi – 1877 harbinin sebepleri/93-военен подход, причините за войната от 1877 г.*, неин автор е Selahattin Tansel, отпечатана е в Анкара през 1943 г. Разработката е разделена на четири глави. В първата са описани променените отношения между Русия и Османската империя след ферманите, поставящи началото на периода на Танзимата, дипломатическия разрыв, който води до Кримската война, и описание на последиците от нея. Tansel отделя специално внимание и на славянските комитети и техните усилия да „водят народния бунт на Балканите“, както и на първата политическа дейност на Mahmud Nedim от 1871 г.

Втората глава носи пространното заглавие „Източната криза (Инцидентът в Босна и Херцеговина и българският бунт) и намесата на европейските държавите, мерките, взети от османците, Mahmud Nedim паша и граф Игнатиев“. За българската историография особено интересно е второто подзаглавие, а именно „Българският бунт“ (Bulgar İsyanı). Tansel описва събитията около Априлското въстание така: „Българският бунт избухва в резултат на невъзможността да се потуши напълно въстанието в Херцеговина. Главните действащи лица по организацията на бунта са славянски комитети в региона и граф Игнатиев, те

настройват християните срещу мюсюлманите“ [Tansel, S. 1943, s. 18]. Както може да се забележи, авторът приписва идейната организация на Априлското въстание на граф Игнатиев и на руското влияние сред българското християнско население. Интересен е и фактът, че Tansel отбелязва наличието на различни етноси на Балканите, друга характерна черта на турската историография през Републиканския период.

Третата глава е посветена на „Сръбско-черногорско-османската война“. В нея е цитирана молбата за помощ на сръбския принц Милан, отправена към консулствата в Белград. Анализирани са и текстът на предоставеното споразумение от османците, което впоследствие е отхвърлено от Великите сили. „Русия дава ултиматум на Османската империя чрез Игнатиев, който трябва да бъде приет, а проблемите на балканските народи да се решат на нарочно организирана за целта конференция в Истанбул под ръководството на британския посланик“ [Tansel, S. 1943, s. 22].

Последната глава е със заглавие „Политическите събития и битката на Истанбулската конференция“ и е посветена на Цариградската конферениция от 23 декември 1876 г. до 20 януари 1877 г. Авторът подчертава усилията на султан Абдулхамид II и Мидхат паша да решат проблемите на балканските народи преди свикването на конференцията. Tansel подробно описва начина на протичане на преговорите, както и техните резултати: „поставени са неприемливи условия от Великите сили към османците след войната със Сърбия и Черна гора, както и предоставянето на автономия на Босна и Херцеговина и България“ [Tansel, S. 1943, s. 41].

Монографията на Selahattin Tansel е първият цялостен опит в съвременната турска историография да бъдат анализирани предпоставките за началото на Руско-турската война от 1877–1878 г. Авторът базира своето изследване на няколко официални документа, спомени и писма. Като всяко първо изследване то има своите пропуски и неточности, но въпреки това Tansel успява безпристрастно да представи събитията, както и да въведе бъдещите изследователи в темата за „болния човек край Босфора“ без излишна патетика.

Друго ключово изследване в този тематичен кръг е монографията на Turhan Şahin със заглавие „Деведесет и третата война – преди и след“ [Şahin, T. 1988]. Авторът определя събитието като „най-голямото сътресение в турската история преди войната за независимост“, отбелязва също така диспропорционалността между интереса на историците от двете водещи участващи страни: „руските историци са издали само за битката при Плевен над 400 книги“ [Şahin, T. 1988, s. 25]. Самата битка Şahin определя като „паметна“, за нейния развой подчертава, че „русиците неутрализират източната и южната армия на османците, вслед-

ствие на което превземат прохода Шипка, който е един от най-важните в Стара планина. Така цялото преимущество преминава в ръцете на руснаците, а тяхната следваща цел е Плевен. Отчитайки тази опасност, Osman Nuri паша (в българската историография по-известен и с титлата, която получава след битката Гази Осман паша – б.м.) прегрупира армията си от Видин към Плевен, с което се слага началото на 143-дневната обсада“ [Şahin, T. 1988, s. 74]. Şahin засага и демографските промени след войната, като основната му цел е да покаже насилието, на което е подложено мирното мюсюлманско население [Şahin, T. 1988, s. 138–143].

Въпросите около демографските промени в Дунавския вилает, респ. по време и вследствие на войната, са по-задълбочено изследвани от турската историография, отколкото останалите тематични кръгове. Това се дължи както на подчертания интерес на всяка национална държава да „докаже преобладаваща по численост етнодемография“ на съответните региони, така и на факта, че изворовият материал⁶, който се използва за демографските проучвания в империята, е по-достъпен за турските историци. Демографските промени след войната са пространно разгледани в изследванията на Ömer Turan, Bilal Şimşir, Kemal Karpat⁷ и други. Ще се спрем само на цифровите изражения за бежанците – мухаджирите⁸. Броят на цивилните жертви, според Kemal Karpat, по време на войната от 1877–1878 г. е значително по-голям в сравнение с предходните военни конфликти на Балканите. Относно уточняването на приблизителния брой цивилни жертви се води дискусия в историографията. Bilal Şimşir, Osman Köse, Salahi Sonyel поддържат мнението, че 200 000–500 000 мюсюлмани са загинали и 1 000 000 са принудени да мигрират по време на конфликта⁹. Nurcan Özgür-Baklacioğlu изчислява, че около 500 000 мюсюлмани мигрират през 1877–1878 г. и около половината от тях умират в резултат на военните действия, глад, болести и студ [Özgür-Baklacioğlu, N. 2006, s. 321]. Karpat смята, че числеността

⁶ Изворите, които най-често са подложени на анализ и съпоставка, са: статистически годишници (salname), преброявания, списъци на населението (nüfus defterleri), регистри за гражданско състояние (yoklama defterleri), данъчни описи (tahrir), джизие регистри, теметуат регистри (temettuat defterleri).

⁷ Виж по подробно: [Karpat, K. 1985, s. 75]; [Karpat, K. 1990, s. 369–370], [Memişoğlu, H. 1992, s. 7–8], [Turan, Ö. 1998, s. 145], [Şimşir, B. 1988].

⁸ Muhaçir – бежанец или мигрант, който изповядва исляма. Думата идва от наименованието muhaçir – с което се означават последователи на Мохамед, които се присъединява към него в Мека и в последствие го последват и в Медина.

⁹ За справка: [Sonyel, S. 1993: 233]; [Şimşir, B. 1988, s. 82]; [Köse, O. 2012, s. 218].

на мигрантите е 750 000–1 000 000 души, от които и 200 000–300 000 са жертвите на войната [Karpat, K. 1914, s. 75]. Hüseyin Memişoğlu приема, че 350 000 мюсюлмани намират смъртта си, а близо 600 000 са мигрантите [Memişoğlu, H. 1992, s. 7–8]. Според Ömer Turan 800 000 цивилни мюсюлмани от българските земи са убити или са напуснали завинаги домовете си [Turan, Ö. 1998, s. 145]. Както може да се забележи, демографските промени по време на и след войната са изключително дискусионен въпрос в турската историография, а и не само в нея.

Допирни точки между историографските възгледи могат да се открият в анализирането на последиците, а именно: война от 1877–1878 г., може да бъде сравнена с руското завладяване на Кавказ през 30-те–50-те год. на XIX век. Според преобладаващото мнение в турската историография, руските войски умишлено извършват дейности, водещи до „деислямизация“ на Балканите и Кавказ¹⁰. Едва ли може да съществува съмнение, че по време на война има цивилни жертви, но няма данни това да е част от държавната политика на Русия, както отбелязва и Salahi Sonyel [Sonyel, S. 1993, s. 233–234]. Като основна предпоставка за загубата на войната се цитира телеграмата на султан Абдулхамид: „Основната грешка, която се забелязва в Дунавската армия, е фактът, че войските са заседнали на определени точки, вместо да се поддържат подвижни и мобилни, те са оставени да бездействат, държани са разпръснати и безцелни“ [Danisman, Z. 1966, s. 79].

Предварителната воената подготовка на двете армии също се обособява като самостоятелно тематично направление. През 2000 г. излиза *1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi Harp Tarihi Broşürü/ Османско-турската война от 1877–1878 г.*, историческа брошура от Alev Keskin. Разработката е ценна, защото съдържа подробен анализ на регионите, в които се водят сражения, данни за подробното местоположение на двете армии преди всяка битка по двата фронта и множество карти, съставени на базата на тази информация. Съдържанието от 72 страници е разделено на три части. Първата е със заглавие „Изследване на района, в който се води Османско-руската война от 1877–1878 г.“, в която авторът представя географските особености на Румелийския и Кавказкия фронт [Keskin, A. 2000, s. 53]. Следващата глава е „Общо положение преди Османско-руската война от 1877–1878 г.“. В нея Keskin представя както военното състояние на двете страни преди войната, така и накратко проследява обществените събития, които я предшестват. От вътрешно-политическите фактори за османците, като ключов авторът определя „честата смяна на османските султани“ [Keskin, A. 2000, s. 58], а за чис-

¹⁰ Виж например: [Çetin, T. 2008, s. 603]; [Köse, O. 2012, s. 217] и [Turan, Ö. 2006, s. 80].

леността на войската отбелязва: „На Румелийския фронт: османската армия възлиза на 158 000 души, а руската – на 325 000 души. На Кавказкия фронт: османската армия е 63 778 души, а руските войски са 148 825 души [Keskin, A. 2000, s. 64]. Последната глава е със заглавие „Сраженията“. За фронта на Балканите авторът дава следната хронология на сраженията: воени действия, при Шипка (17 юли 1877 г.), първата Плевенска обсада (19 юли 1877 г.), втората Плевенска обсада (30 юли 1877 г.), втората Шипченска битка (22 август 1877 г.), третата битка при Плевен (7 септември 1877 г.) и операцията Хуруч, командвана от Гази Осман паша (10 декември 1877 г.) [Keskin, A. 2000, s. 65]. На Кавказкия фронт първото сражение е на 24 април 1877 г. под командването на мюшир Ahmed Muhtar паша. След което авторът анализира боевете при Kars (5 юни 1877 г.), Zivin (25–30 юни 1877 г.), първата битка при Yahniler (18 август 1877 г.), Gedikler (25 август 1877 г.), втората битка при Yahniler (2–4 октомври 1877 г.), битката при Alacadağ (14–15 октомври 1877 г.) и Aziziye (8–9 ноември 1877 г.). Авторът предстова богат илюстративен материал към тази глава, различни снимки от сраженията, скици за движението на войските, планове и точните местонахождения на османските бастиони [Keskin, A. 2000, s. 66].

През 2004 г. излиза подробна история на войната в дати – 1877–1878 Osmanli-Rus savaşı. Zaman dizini. Тя съдържа 173 стр., нейни съставители са Özden Çalhan и Alev Keskin, които определя като за фактическо начало на конфликта 5 юни 1875 г. – въстанието в Херцеговина [Çalhan, Ö., A. Keskin 2004, s. 3], а последната дата, която отбелязват, е 14 май 1882 г., когато е с подписано споразумението, според което „Османската империя трябва да плати на Русия военно обезщетение в размер на 802 500 000 франка“ [Çalhan, Ö., A. Keskin 2004, s. 101].

Çalhan и Keskin използват документи от ATASE. Основната цел на авторите е да датират коректно водените сражения във войната, защото до момента повечето изследвания употребяват неправилни времеви линии [Виж. бел 1].

Друг сравнително нов подход за анализ на миналото, който използва турската историография, е визуализацията на историческите събитие чрез съставянето на каталози със снимки от войната. Erol Kürkçüoğlu създава първия по рода си фотоалбум, посветен на Кавказкия и Източноанадолския фронт на Руско-турската война от 1877–1878 г. [Kürkçüoğlu, E. 2013]. „Войната от 1877–1878 г. (93) на езика на снимките. Кавказ и Източният анадолски фронт“ съдържа 188 страници, на които са поместени множество фотографии, карти, разкриващи хода на военните действия, снимки на крепости и техния съвременен вид. Под всяко изображение е поместена съответната информация за датата, мястото и участниците.

Тематичната група около анализа на събитията на Кавказкия фронт е най-обемна. Именно в тази посока са и основните усилия на турската историография. Една от пърните монографии, посветени само на този въпрос, е дело на военния историк Şadi Sükan. Той издава „История на турските въоръжени сили“, вторият том на които е посветен на Кавказкия фронт на Осmano-руската война [Sükan, Ş. 1985].

Разработката е основополагаща, защото разкрива причините за неуспеха на водените от османците военни действия, довели до загубата на самата война. Според Sükan това се дължи на „липсата на адекватна логистика и администрация“ и уточнява: „дефицитът на достатъчно военна численост на Кавказкия фронт е важна причина за негативното развитие на войната, друга подобна е недоброто предварително обучение на военния османски състав“ [Sükan, Ş. 1985, s. 209].

Вторият том на историята на турските въоръжени сили също е дело на Sükan и се стои от 280 страници, и раздлени на четири основни глави. Интресно е да се отбележи, че още в уводната част, като основна предпоставка за възникването на военния конфликт авторът изтъква „реваншизма на руснаците след загубата на Кирмската война (1853–1856)“ [Sükan, Ş. 1985, s. 11]. В първата глава са разгледани събитията, които Sükan възприема като ключови за започването на военния конфликт. Началото според автора се поставя с прокламирането на ферманът от 3 ноември 1839 г., следват фермана от 1856, въстанията в Херцеговина и това на българите (Априлското въстание). От вътрешнополитическите Sükan посочва провъзгласяването на първата конституционна монархия и откриването на на Първия османски парламент [Sükan, Ş. 1985, s. 3–50]. Следващата глава представя военните планове на османската и руската експедиция на Кавказкия фронт. Целта на османците е да създадат ефективна отбранителна стена срещу руснаците в Кавказ, с ключови точки в Карс, Ерзурум, Ардахан, Батуми и Ван, а целта на руснаците е бързо да превземат Ерзурум и до шест месеца – цял Анадол.

Монографията на Sükan представлява цялостно изложение на военните действия, които се водят на Кавказкия фронт. Авторът дори изброява и всички отделни войсковы подразделения и тяхната приблизителна локация при всяко сражение.

При анализирането и отразяването на Руско-турската война от 1877–1878 г., като при всяко военно сражение, се раждат/създават герои. Те предопределят хода както на бойните действия, така и националното самосъзнание на воюващите страни. Турската историография не прави изключение и отдава заслуженото на своите защитници. Ще разгледаме две от ярките личности на войната, които за

своите прояви са наградени и с държавни. Гази Осман паша – „героят от Плевен“¹¹, и Nene Hatun/Нане хатун – „бабата на Трета армия“.

Една от първите цялостни монографи, посветени на Осман паша, е на авторите Mahmud Kirazlı и Ali Hüsrevoğlu. Тя носи заглавието *93 Harbinde Plevne Müdafası ve Gazi Osman Paşa/93-тата война, битката при Плевен и Гази Осман паша*, публикувана е през 1982 г. Акцентът върху предварителната тактическа подготовка на пашата, разглеждат се ходът и действието на битката при Плевен. Изводът, до който достигат двамата за загубата, е, че тя се дължи на различното ниво на модернизация на двете страни: „въпреки общите черти, двете империи имат различни възприятия за модерността. За разлика от Петровата модернизация в Русия, при османците винаги има елемент на презрение към европеизацията дори сред реформистите на Танзимата“ [Kirazlı, M., A. Hüsrevoğlu 1982, s. 45]. Авторите добавят, че тази „дихотомия между традиционалисти и западняци в османското общество се превръща в онази разделителна линия, която не е толкова дълбока в руското общество“ [Kirazlı, M., A. Hüsrevoğlu 1982, s. 46]

В турската историопис водещ автор, които посвещава почти цялата си научна кариера на Гази Осман паша, е Metin Hülagü. През 1993 г. той издава своята докторска дисертация в İstanbul на тема *Gazi Osman Paşa, 1833–1900: askeri ve siyasi hayatı/ Гази Осман паша 1833–1900: военен и политически живот*. Дисертацията е от 256 стр. и е разделена на шест глави. Авторът представя подробно политическия живот на Осман паша и на тази база, категорично отхвърля твърдението, че пашата води „спокоен дворцов живот“ [Hülagü, M. 1992, s. 11]. В заключение авторът отбелязва: „налични са различни теории за датата и мястото на раждането на Осман. В автобиографията си той посочва, че е роден в Токат през 1833 г., където прекарва детството си. Семейството му се мести в Истанбул, където по-късно Осман завършва военно училище. Най-големите му успехи в армията са свързани с Османско-сръбската война от 1876 г. (Сръбско-турска война (1876) – б.м.) и отбраната на Плевен. Заради воените си заслуги е удостоен със званията Gazilik/Газия и müsafir¹² [Hülagü, M. 1992, s. 235]. Metin Hülagü описва загубите след обсадата на Плевен: „битката завърва със загубата на 11 паши, 2000 офицери, 37 000 войници, 20 000 болни и ранени, 100 000 топа, 70 000 пушки, 40 000 тежка артилерия и 24 батареи“ [Hülagü, M. 1992, s. 235].

¹¹ Това название носи ежегодната научна конференция в негова чест, организирана от едноименния университет Gaziosmanpaşa Üniversitesi в гр. Токат/Токат (Градът се намира в Черноморския регион на Турция).

¹² Пътник; този, който е в битка.

През 2001 г. е отпечатана *Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa (1833–1900)/ Героят от Плевен Гази Осман паша (1833–1900)* на İhsan Yenice и Raşit Fidan [Yenice, İ., R. Fidan 2001]. Изданието съдържа 76 страници, няколко неизвестни снимки от детството на Осман паша, както и две карти на битката при Плевен. През 2006 г. Metin Hülagü публикува монографията си *Yaralı mareşal: Gazi Osman Paşa/ Ранения маршал: Гази Осман паша*. Монографията е разделена на пет глави, като с увереност може да се приеме за второ преработено издание. Авторът привлича и анализира и новите извори, отпечатани от 1993 до 2006 г., като публикува и доста разширен географски показалец [Hülagü, M. 2006, 362 s.].

Другият героизиран образ от турската историопис е Nene Hatun/ Нане хатун. Тя е родена през 1857 г., участва в сражението при в Aziziye/ Азизие, което започва на 8 ноември 1877 г. Ето как е представена самата битката: „В нощта между 8 и 9 ноември арменски банди успяват да се промъкнат в бастиона и да убият османските войници, които го защитават. Руските войски, вероятно действащи в синхрон с арменците, завоюват крепостта същата вечер. По време на сутрешния намаз жителите на Ерзурум са информирани от минаретата на джамиите, че „московските войници са превзели Азизие“. Веднага е организирана контраатака от местните жители с подръчни оръжия, които успяват да убият 2300 руски воители“. Съществуват две версии за участието на Нане хатун, като те се различават съществено само по използваното от нея оръжие, а именно брадва или пушка. През 1952 г. на тържествено отбелязване на победата в сражението ѝ е връчен специален орден „баба на Трета армия“ [Aktaş, A. 2022, s. 203].

Авторът на тези редове няма да прави паралели с българската и руската историография относно фигурите на жени, символ на героизма и свободата по време на Руско-турската война от 1877–1878 г., въпреки това обаче трябва да се подчертаят сходните нюанси при създаването на обреда „жени войни“.

Статията представи няколко ключови монографични изследвания публикувани от турските историци след т.нар. републикански период. Това се наложи, защото, макар в българската и руската историография да битува схващането, че „няма друга война, която да е отразена, така всестрано както Руско-турската от 1877–1878 г.“, се забелязват съществени пропуски поради именно недостатъчното познаване на турската историография по темата, както и наличните архиви на територията на Р. Турция, свързани с войната.

Обособяването на самостоятелно изследване, посветено на „представата на турската историография за войната“, ще развие вече начертаните тематични кръгове от предходните периоди в историописта, а и ще даде цялостна оценка на войната. На първо място, ще се променят трафаретните определения, подвеждащите твърдения и митологизирането. В турската историография през последните десетилетия се откроят имената на Keskin, Hülagü, Kendirci, Aytar. Те налагат различен поглед и не на последно място – издирват, превеждат и публикуват нови наративи за войната.

Турската историография също като руската и българската може се отличава с многобройни публикации, свързани с битката при Плевен, съвсем резонно, защото сраженията около града са ключово събитие за развоя на войната. Наличен е обаче един тематичен кръг, който можем да определим като най-дискусионен – промените в демографията на Дунавския вилает след войната. През 2018 г. в Истанбул се провежда симпозиум под наслов *1877–1878 Osmanli-Rus Savaşı (93 Harbi) – Vatan Neresi?! 1877–1878 Османско-Руска война (93-тата война) – Къде е родината?*. По време на научния форум въпросът с мигрантите от вилаета е определен като най-важен за поданиците на Османската империя, изповядващи исляма през XIX век [Gündüz, T. 2018, s. 25]. Разбира се, темата за демографията не е нова за историографията, тя вълнува изследователите, защото донякъде от нея зависи последващата оценка на историята на балканските народи. А от всестрания анализ на наличните изворови материали, респ. изследвания, за Руско-турската война зависи коректната интерпретация на участието на българите при извоюването на тяхната свобода.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Беляев, Н. 1957 – Николай Беляев. Русско-турецкая война 1877–1878. Москва, 1957. [Nikolai Belyaev. Russko-turetskaya voyna 1877–1878. Moskva, 1957].

Вълков, Г. 1983 – Георги Вълков. Българското опълчение. София, 1983. [Georgi Valkov. Balgarskoto opalchenie. Sofia, 1983].

Георгиев, Г. 1986 – Георги Георгиев. Освободителната война 1877–1878. София, 1986. [Georgi Georgiev. Osvoboditelnata voyna 1877–1878. Sofia, 1986].

Дойнов, С. 1978 – Стефан Дойнов. Българската общественост и Руско-турската освободителна война (1877–1878). София, 1978. [Stefan Doynov. Balgarskata obshtestvenost i Rusko-turskata osvoboditelna voyna (1877–1878). Sofia, 1978].

Константин, К., Дойнов, С. 2003 – Косев Константин, Стефан Дойнов. Освобождението 1877–1878. София, 2003. [Kosev Konstantin, Stefan Doynov. Osvobozhdenieto 1877–1878. Sofia, 2003].

Виноградов, В. 1978 – Василий Виноградов. Русско-турецкая война 1877–1878 и освобождение Болгарии. Москва, 1978. [Vasiliy Vinogradov. Russko-turetskaya voyna 1877–1878 i osvobozhdenie Bolgarii. Moskva, 1978].

Воробьева, Н. 2013 – Наталия Воробьева. Русско-турецкая война 1877–1878 гг. Забытая и неизвестная. Москва, 2013. [Natalia Vorobyeva. Russko-turetskaya voyna 1877–1878 gg. Zabtaia i neizvestnaya. Moskva, 2013].

Aktaş, A. 2022 – Akın Aktaş. Arşiv Belgeleri Işığında Nene Hatun 1854–1955. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2022.

Çetin, T. 2008 – Turhan Çetin. The Socio-Economic Outcomes of the Last Turkish Migration (1989) from Bulgaria to Turkey – Turkish Studies 2008, vol. 3/4.

Kürkçüoğlu, E. 2013 – Erol Kürkçüoğlu. Fotoğrafların Diliyle 1877–1878 (93) Savaşı Kafkasya ve Doğu Anadolu Cephesi. Erzurum, 2013.

Kensirçi, H., İ. Aytar 2015 – Hasan Kensirçi, İbrahim Halil Aytar. Askerî ve siyasî tarih araştırmaları için önemli bir belge merkezi: atase arşivi kuruluşu, yayınları ve belge koleksiyonları. Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/1 Winter 2015.

Karpat, K. 1990 – Kemal Karpat. Introduction: Bulgarian Way of Nation Building and the Turkish Minority. The Turks of Bulgaria: The History, Culture and Political Fate of a Minority, Istanbul 1990.

Karpat, K. 2015 – Kemal Karpat. Ottoman Population 1830–1914. Demographic and Social Characteristic, London 1985.

Keskin, A. 2000 – Alev Keskin. 1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi. Harp Tarihi Brosuru. Ankara, 2000.

Köse, O. 2012 – Osman Köse. The Policies of the Bulgarian State towards the Minorities (1878–1914) – Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi 2012, vol. 3(6).

Kirazlı, M., A. Hüsrevoğlu 1982 – Mahmud Kirazlı, Ali Hüsrevoğlu. 93 Harbinde Plevne Müdafaaası ve Gazi Osman Paşa, İstanbul 1982.

Memişoğlu, H. 1992 – Hüseyin Memişoğlu. The Education of the Turks in Bulgaria, Ankara 1992.

Hülagü, M. 2006 – Metin Hülagü. Yaralı mareşal: Gazi Osman Paşa, İstanbul: Yitik Hazine, 2006.

Çalhan, Ö., A. Keskin 2004 – Özden Çalhan, Alev Keskin. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı. Zaman dizini, Ankara, 2004.

Özgür-Baklacioglu, N. 2006 – Nurcan Özgür-Baklacioglu. Dual Citizenship, Extraterritorial Elections and National Policies: Turkish Dual Citizens in the Bulgarian-Turkish Political Sphere. *Slavic Eurasian Studies* 2006, no. 9: Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?.

Pritsak, O. 1999 – Omelcan Pritsak. 1491–1532 Yıllarında Osmanlı-Moskova İlişkileri. Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl. Ankara 1999.

Şahin, T. 1988 – Turhan Şahin. Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi. Ankara, 1988.

Şimşir, B. 1988 – Bilal Şimşir. The Turks of Bulgaria (1878–1985). London, 1988.

Sonyel, S. 1993 – Salahi Sonyel. Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire, Ankara 1993.

Sükan, Ş. 1985 – Şadi Sükan. Türk silahlı kuvvetleri tarihi. Osmanlı devri 1877–1878, Osmanlı – Rus harbî kafkas cephesi harekati. Ankara 1985.

Tansel, Selahattin 93 Seferi 1877 Harbinin Sebepleri, Doğu Matbaası. Ankara, 1943.

Gündüz, T. 2018 – Tufan Gündüz. Boşnak muhacirlerinin gözünde vatan neresi?. 1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) –Vatan Neresi? İstanbul, 2018.

Turan, Ö. 2006 – Ömer Turan. Turkish Migrations from Bulgaria – Forced Ethnic Migrations in the Balkans: Consequences and Rebuilding of Societies, Sofia–Tokyo, 2006.

Turan, Ö. 1998 – Ömer Turan. The Turkish Minority in Bulgaria (1878–1908). Ankara, 1998.

Yenice, İ. 2017 – İhsan Yenice. Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa (1833–1900). İstanbul, 2017.

Danisman, Z. 1966 – Zuhuri Danisman. Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Cilt 12. İstanbul, 1966.

Yenice, İ., R. Fidan 2001 – İhsan Yenice, Raşit Fidan. Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa (1833–1900). İstanbul, 2001.